

Kazalo imena pak svjedoči o velikoj teorijskoj podlozi, suvremenosti autora (bez izbjegavanja kanonskih) i uronjenosti u jezičnu svakodnevicu Hrvatske. S obzirom na slabu zastupljenost kritičkih osvrti i analize suvremenoga hrvatskog romana studija Anere Ryznar svakako je vrijedno i poučno štivo. Knjiga jest usko ograničena na tematiziranje interdiskurzivnosti, ali je zato poduprta raznolikim primjerima iz povijesti književne teorije

i, naravno, iscrpnom analizom romana. U *Hrvatskoj enciklopediji* pod natuknicom ‘studija’ nalazimo da je to pripremni rad (skica, model) za izvedbu većega umjetničkog djela. Prema tome, knjiga bi mogla poslužiti kao veoma dobar predložak pri makrostilističkim čitanjima te kao pomoć u razvijanju diskurzne stilistike na ovom području.

Gabrijela Puljić

KNJIŽEVNE KONSTRUKCIJE BUDUĆIH SVJETOVA NA RAZMEĐU ŽANROVSKE I KNJIŽEVNE PROZE

Iva Polak, *Futuristic Worlds in Australian Aboriginal Fiction*. Oxford: Peter Lang. 2017. 271 str.

Knjiga Ive Polak po mnogočemu je prva, originalna i osobito važna. Radi se o prvoj monografiji na engleskom jeziku posvećenoj australskoj domorodačkoj književnosti u kojoj se analizirana djela svode na zajednički žanrovski nazivnik znanstvene fantastike. K tome, riječ je o studiji hrvatske znanstvenice koju je ugledna inozemna akademska izdavačka kuća Peter Lang objavila kao prvi naslov u novoj seriji posvećenoj znanstvenofan-

tastičnoj književnosti (World Science Fiction Studies). U tom smislu knjiga *Futuristic Worlds in Australian Aboriginal Fiction* značajno doprinosi i znanstvenom području australistike i području književne znanstvene fantastike unutar kojega se do sada – a to znači tijekom nepuna prva dva desetljeća 21. stoljeća – najčešće tek vrlo općenito govorilo o postkolonijalnoj znanstvenofantastičnoj književnosti, bez detaljnih analiza posvećenih specifičnom australskom društveno-političkom kontekstu.

Uz uvod i zaključak knjiga se sastoji od sedam poglavlja od kojih su prva dva posvećena konstrukciji teorijskih okvira i razjašnjenju terminologije, a preostalih pet analizi književnih predložaka autora Erica Willmota, Sama Watsona, Archieja Wellera, Alexis Wright i Ellen van Neerven unutar postavljenog teorijskog okvira. Istraživački je problem pri tome bio dvojak: kako pisati o domorodačkoj znanstvenofantastičnoj književnosti kada australska kritika negira postojanja

nje znanstvenofantastične književnosti aboridžinskih naroda te kako na taj "osjetljivi" korpus primijeniti postojeće teorijske postulate zapadnih autora? Studija koja je nastala kao rezultat rješavanja tih istraživačkih problema otvara mogućnost novim interpretacijama aboridžinske književne produkcije te vraća žanr znanstvene fantastike u fokus filoloških istraživanja.

Znanstvena fantastika prozni je žanr koji se bavi pitanjima promjene i koji utječe na oblikovanje budućnosti. Književni prikazi budućih svjetova i života u njima imaju, dakle, u određenoj mjeri i performativan karakter s obzirom na to da se u stvarnosti često pojavljivalo (u obliku izuma) ili događalo ono što su znanstvenofantastični tekstovi prije toga prikazivali i zamišljali. Uz to, jedno od temeljnih pitanja znanstvene fantastike svakako je pitanje kolonizacije, koja je s jedne strane praktična metoda pomoću koje se gradi budućnost (o čemu svjedoči poznata tema koloniziranja drugih planeta), a s druge strane ona u proznim tekstovima otvara ontološka i epistemološka pitanja o budućnosti nakon što je provedena. Prije svega nameće se pitanje bivanja – hoće li nas/nekoga biti nakon kolonizacije? – a potom i pitanje znanja i spoznaje. Koje su posljedice kolonizatorskog čina i kako on utječe na konstrukciju budućnosti, ideološki i praktično? Osim književnosti i suvremena antropologija i historiografija bave se pitanjem utjecaja kolonijalne prošlosti na suvremenost. U studiji *Duress: Imperial Durabilities in Our Times* (Prisila: postojanost imperijalnoga u našem vremenu, Duke University Press, 2016) Ann Laura Stoler proučava prisilu kao metodu opstojnosti globalnog kolonijalnog nasljedja. Prema Stoler kolonijalno nasljedje ne smije se promatrati nikako drugačije nego kao živa, aktivna i često agresivna sila koja utječe na naš

život danas i sutra. U konceptualnom i konkretnom smislu Stoler definira političke učinke i prakse koje nastaju kao posljedica imperijalističkih projekata, a među njima su zatajivanje prošlosti, novi oblici rasizma, zloraba tijela i pojava simuliranih zatvora u obliku kolonija i kampova na udaljenim arhipelazima.

Ono što je zajedničko znanstvenoj fantastici i kolonijalnom projektu svakako je mit o strancu (ili Drugome) te mit o dalekom mjestu (planetu) koje čeka da bude zauzeto. Robert A. Heinlein sazeo je još 1961. ta dva mita u naslov svog znanstvenofantastičnog romana *Stranac u nepoznatoj zemlji* (*Stranger in a Strange Land*), definirajući time možda i najpoznatije opće mjesto SF-a. Pri tome, ključni aspekt toposa o strancu u nepoznatoj zemlji jest činjenica da identitet stranca ovisi o perspektivi promatrača ili onoga tko interpretira zadane tekstualne okolnosti, što u konačnici dovodi i do kolebanja identiteta, jer je svatko svakomu stranac, i do fluidne interpretacije pojma *terra nullius* (ničija zemlja). Upravo je Australija dobar primjer slobodne interpretacije tog koncepta s obzirom na činjenicu da su je engleski kolonizatori u drugoj polovici 18. stoljeća proglasili *ničijom zemljom*, dakle praznim teritorijem koji stoji na raspolaganju onomu tko ga "prvi" zauzme, a da je u tom trenutku na kontinentu živjelo oko 750 000 ljudi, autohtonih stanovnika, pripadnika aboridžinskih naroda čije se postojanje smatralo ništavnim. U percepciji kolonizatora domorodačko stanovništvo predstavljalo je s jedne strane ontološku prazninu, a s druge radikalnog Drugog, stranca u vlastitoj zemlji koja je preko noći postala tuđa. Dijegetska stvarnost svijeta znanstvenofantastične priče o strancu u stranoj zemlji služi upravo tomu da odražava i konstruira našu stvarnost, dakle ono što Darko Suvin

naziva nultim svijetom ("zero world"), i to najčešće zahvaljujući hibridnosti pojma "stranac" ili "Drugi" čija se snaga ogleda u činjenici da istodobno predstavlja oprečne koncepte onoga za čime žudimo i onoga čega se bojimo, pa tako u metafikcionalnom smislu predstavlja i sam sebe.

Uz mit o strancu u stranoj zemlji znanstvena fantastika prigrlila je i topos o kraju svijeta. Apokalipsa i novi početak također su opće mjesto znanstvene fantastike kojim se propituje čovjekova uloga u konstrukciji budućnosti nakon zamišljene velike katastrofe, a pojavljuje se i u korpusu koji analizira autorica. Međutim, značajno je da je u proznim tekstovima aboridžinskih autora "kraj svijeta" izazvan prodorom stranaca – kolonizatora, te da ti tekstovi pokušavaju konstruirati određenu viziju budućnosti nakon kolonizacije. Ta je vizija s jedne strane mračna, jer prikazima nasilja i nesreće podriva mit o napretku čovječanstva na kojemu se temelji kolonizatorski pothvat, ali s druge strane Polak govori i o opreznom optimizmu, s obzirom na to da – kakva god bila – budućnost ipak dolazi, a simbolički "kraj svijeta" nije ujedno kraj apsolutnog postojanja, već kraj jednog načina življenja. Promatrajući, prema tome, studiju Ive Polak u kontekstu globalnih suvremenih znanstvenoistraživačkih tendencija koje su okrenute pitanjima traume, sjećanja i identiteta u najširem smislu, uočava se njezina relevantnost i svježina pristupa jer se kroz prizmu SF-a kao žanra bavi analizom i interpretacijom književnih konstrukcija budućih svjetova u djelima autora koji pišu iz rakursa vlastitog kulturnog sjećanja.

Činjenica da je znanstvena analiza Ive Polak usmjerena na ranu recepciju odabranih djela te na njihove formalne i sadržajne odlike koje ih žanrovski odre-

đuju i smještaju u okvir fantastičnoga kao metaprincipa važna je i u kontekstu recepcijske afirmacije znanstvene fantastike i ostalih fantastičnih žanrova. Premda je nesporno da fantastična književnost, u najširem smislu te riječi, jest dio književnog i teorijskog kanona, iznimno je važno publicirati znanstvene studije koje potkrepljuju i svjedoče i o književnoj kvaliteti i o kulturnoj važnosti tih tekstova, a razlog se krije u općoj percepciji i recepciji znanstvene fantastike kao žanra. U tom su smislu značajna dva znanstvena istraživanja koja ilustriraju nepovoljne recepcijske tendencije. Prvo je istraživanje autora Davida Comera Kidda i Emanuelea Castana, objavljeno 2013. u časopisu *Science*, sa zaključkom da lijepa književnost odnosno književna proza (*literary fiction*) potiču razvoj empatije i poboljšavaju sposobnost čitanja ljudskih osjećaja više nego žanrovska proza (*genre fiction*). Drugo je istraživanje potaknuto prvim, jer su njegovi autori Chris Gavaler i Dan R. Johnson smatrali zaključke prve studije dvojbena. Njihovo je istraživanje objavljeno 2017. pod naslovom "The Genre Effect", a njime je utvrđeno da razlika u učincima čitanja proizlazi iz recepcijskih predrasuda. Drugim riječima, ispitanici su *a priori* vjerovali kako je znanstvenofantastični tekst (žanrovski tekst) manje vrijedan od bilo kojeg drugog teksta književne proze. Autori studije utvrdili su da tekst koji ima formalne oznake znanstvene fantastike (vrijeme, mjesto, uporaba znanstvenih izraza poput *airlock* umjesto *door*) čitatelji procjenjuju kao manje vrijedan od *identičnog* teksta smještenog u suvremeni kontekst bez znanstvenofantastičnih obilježja te da ga čitaju površno, ne želeći se udubiti u odnose među likovima i tematsku problematiku teksta. Razlika, dakle, nije u prirodi ili kvaliteti teksta, nego u čitateljevu pristupu tekstu. Upravo zbog

toga važno je i znanstvenoj i široj publici omogućiti pristup analizama koje svjedoče o slojevitosti znanstvenofantastičnih tekstova i na taj način poticati nepristrano, kritičko i aktivno čitanje. Govoreći o znanstvenofantastičnim tekstovima australskih domorodačkih autora, osobito bi pogrešno i površno bilo tretirati te tekstove kao nevažne, s obzirom na to da mehanizmom konstrukcije budućih svjetova autori pokušavaju razriješiti traume iz prošlosti koje oblikuju i njihovu stvarnost i njihovu budućnost.

Uz činjenicu da reaffirmira i, implicitno, reklasificira znanstvenofantastični žanr u domenu književne proze koja itekako potiče empatiju s jedne i kritičko mišljenje s druge strane Polak u svojoj analizi također uvažava činjenicu da ne dijeli kulturno iskustvo s autorima proze koju analizira i vrlo se pažljivo odnosi prema kulturnom iskustvu o kojemu svjedoči korpus odabranih proznih tekstova. Australaska književnost relativno je nepoznata domaćoj javnosti, a u širem kontekstu globalne znanosti o književnosti ona je također specifikum o kojemu je teško govoriti zbog, općenito uzevši, nedovoljnog poznavanja australskog društveno-političkog konteksta. U tom smislu ova je knjiga značajna i stručnjacima iz područja književnosti, i pasioniranim čitateljima općenito i, napose, ljubiteljima znanstvene fantastike. K tome, svjesna povijesne problematike cenzure, zataškavanja i svojevrsnog discipliniranja domorodačke kulturne produkcije, autorica se s oprezom koristila teorijskim okvirom zapadnih autora, pazeći da ne upadne u zamku aproprijaci-

je i pogrešnog tumačenja, cijelo vrijeme svjesna činjenice da je njezino čitanje jedno od mogućih, a ne apsolutno, čime je dokazala adekvatno etičko postupanje u svome znanstvenom istraživanju. U konačnici, kako autorica kaže, "ne radi se o tome da trebamo disciplinirati prozu, nego o tome da proza kontinuirano disciplinira teoriju" (2017: xix). Iz toga je i proizašao njezin pristup djelima koji je podrazumijevao, ili čak zahtijevao, čitanje epiteksta, odnosno svega onoga što prati tekst, a nadilazi korice knjige.

Knjiga Ive Polak u raskoraku je, dakle, s prethodno spomenutim negativnim recepcijskim stavom o znanstvenofantastičnoj književnosti kao površnoj ili manje vrijednoj jer autoričina analiza pokazuje silnu slojevitost analiziranih djela te dokazuje važnost koju prikazane konstrukcije budućih svjetova imaju ne samo u kontekstu znanosti o književnosti nego i u kontekstu povijesti, budućnosti i općeg ljudskog iskustva.

LITERATURA

- Gavaler, Chris i Dan R. Johnson. 2017. "The Genre Effect". U: *Scientific Study of Literature* 7, 1: 79–108.
- Kidd, David Comer i Emanuele Castano. 2013. "Reading Literary Fiction Improves Theory of Mind". U: *Science* 342, 6156, 377–380. DOI: 10.1126/science.1239918
- Stoler, Ann Laura. 2016. *Duress: Imperial Durabilities in Our Times*. Durham, NC: Duke University Press.

Ljubica Matek